

Onko toimittajat unohdettu?

Filosofian tohtori Heidi Kurvinen käsittelee kiintoisasti mediahistoriaa (*HAik* 3/2018). Hän kuitenkin hieman liioittelee esittäessään, että tähänastisissa mediatalojen historioissa ei olisi käsitelty toimittajia ja muita toimijoita tai toimitusprosesseja kuin vilaukselta. Esimerkiksi professori Lasse Kankaan tutkimuksessa *Keskisuomalaisesta* hahmottuu niin journalistien kuin omistajien yhteisö varsin elävästi.¹ Myös omassa teoksessani *Uuden Suomen* ja sen edeltäjien vaiheista vuoteen 1939 on kymmeniä sivuja niin journalisteista, lehtitalon johtoportaasta kuin työprosesseista. Kaikista päätoimittajista on pienoiselämäkerrat ja koko toimituksesta mahdollisimman täydellinen nimiluettelo.² Niin ikään lisensiaattityössäni *Uuden Suomen viimeinen nousu ja tuho 1975–1991* toimijat uskoakseni hahmottuvat – jonkun mielestä ehkä liikaakin.³

Kansallisbiografiassa on kymmenien keskeisten journalistien elämäkertoja – monet toki kirjoittamiani. Kurvinen ei ilmeisesti ole ehtinyt vielä noteerata Aleksii Mainion mainiota teosta *Helsingin Sanomain* journalismista.⁴ Myös Jyrki Pietilä käsittelee etenkin toimitusprosesseja paksussa väitöskirjassaan. Toimittajat nousivat siinä hyvin esiin.⁵ Esimerkkejä voisi jatkaa.

Kurvinen on toki oikeassa siinä, että mediahistorioita on monenlaisia. Etenkin aiemmin seurattiin lähinnä pääkirjoitusten linjaa.⁶ Tekeillä oleva tutkimukseni *Uuden Suomen* ja *Helsingin Sanomain* kilpailusta 1939–1975 on taas lähinnä yrityshistoriaa siinä kuin Niklas Jensen-Erikse-

nin ja Elina Kuorelahden *Suuri affääri*⁷, mutta molemmissa journalismi ymmärretään tärkeänä kilpailutekijänä.

Keskeistenkin journalistien elämäkertoja on kieltämättä vähän. Muistelmissaan toimittajat puolestaan innostuvat herkästi kertomaan lähinnä jutuistaan – usein siitä, mitä he näkivät avaimenreiästä vallan kammareista. Oman työyhteisön kuvaamista rasittaa usein nojautuminen omien teakstien ohella vain muistiin ja toimitustraditioon.⁸ Päiväkirjat ovat harvinaisia eikä arkistoihin vaivauduta useinkaan lähtemään, jos niitä sattuisi olemaan.⁹ Haastatteluissa on tunnettu pulmansa.

Ongelmana ei ole niinkään teorioiden tai hylkyyden puute kuin Kurvisenkin havaitsema tosiasia, että toimittajan työstä ja toimitusprosesseista kertova lähdeaineisto on yleensä niukkaa. Käsikirjoitukset editointimerkintöineen katosivat yleensä latomon paperikoriin; US:n toimitussihiteeri J. V. Messman (Miesmaa) sentään tallensi G. Z. Yrjö-Koskisen ”avoimen kirjeen” kokonaisuutensa.¹⁰ Nykyään kirjoitusten sähköisestä käsittelystä ei jää jälkiä, jollei kirjoittaja tai käsitelijä itse tallenna ja mieluiten tulosta alkupeleistä tekstiä.

Paperikoriin katosivat myös toimitusten päivä- ja muutkin työsuunnitelmat, kuten *Uuden Suomen* ’keltaiset listat’. US:n viimeisen toimitusaineiston tallennutin sentään Kansallisarkistoon melko laajana ’arkeologisena’ näyteenä. Toimitusten (lähinnä päätoimittajien) kirjeenvaihtoa

1. Lasse Kangas, *Painetun sanan elämää. Keski-Suomi ja Keskisuomalainen 1871–2007*. Keskisuomalainen 2007.

2. Jyrki Vesikansa, *Sinivalkoiseen Suomeen. Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia I. 1847–1939*. Otava 1997.

3. Jyrki Vesikansa, *Uuden Suomen viimeinen nousu ja tuho 1976–1991*. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1994.

4. Aleksii Mainio, *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*. Siltala 2018.

5. Jyrki Pietilä, *Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000*. Journalistiikan väitöskirja. Jyväskylän yliopisto 2008

6. Melko tuore esimerkki: Raimo Vahtera, *Matkan määränä kansan menestys. Turun Sanomat 1905–2005*. Turun Sanomat 2004.

7. Niklas Jensen-Eriksen & Elina Kuorelahti, *Suuri affääri. Helsingin Sanomain yrityshistoria 1889–2016*. Siltala 2017.

8. Tuore esimerkki: Staffan Bruun, *Mies joka rakasti uutisia*. Siltala 2018.

9. Janne Virkkusella oli sentään tukenaan päiväkirja *Päivälehdän miehessä* (2015).

10. Vesikansa 1994, 131–132.

on toisinaan säilynyt paljonkin, mutta se käsittää ennen muuta avustajien tekstien läheteitä sekä uutis- ja muiden syndikaattien tarjouksia. Kuumen poliittisen kirjeenvaihdon veivät ainakin Lauri Aho ja Eero Petäjaniemi mukanaan, onneksi se on siirretty Kansallisarkistoon.

Poikkeuksena lähteiden niukkuuteen ovat ulkomaankirjeenvaihtajat ja osin kotimaisetkin aluetoimittajat ja -avustajat. Puhelinyhteydet ulkomaille automatisoitiin vasta 1970-luvulla ja puhelut olivat kalliita. Yhteydenpitoa hoidettiin siis pääosin kirjeillä. Ne kertovat mm. kirjeenvaihtajien vaihtelevasta, mutta yleisestä sairastumisesta *corresponditukseen* eli oman roolin liioitteluun ja epäluuloon kotitoimitusta kohtaan. Etenkin Max Jakobson kirjoitteli US:n päätoimittajille myös sellaisia poliittisia arvioita, joita ei uskallettu julkaista.¹¹ Lähdemäärä saattaa johtaa ulkomaanasioiden liialliseen korostumiseen historioteoksissa.

Kurvinen korostaa aiheellisesti toimitusprosessien tuntemista. Niistä on ulkopuolisilla – ehkä joillakin historian tutkijoillakin? – outoja kuvitelmia. Päätoimittaja Pentti Poukka joutui paljastamaan peräti US-yhtiön hallintoneuvostolle radikalismien kuohuissa 1967, ettei päätoimittaja lukenut ja hyväksynyt itse etukäteen jokaista lehteen mennyttä tekstiä.¹² Sitähän oli tuolloin, seitsemän pisteen petiitin aikaan, päivittäin melkoisen romaanin verran. Vastaavaan kuvitelmaan törmää edelleen.

Lehtien historiaa kirjoittavat toki usein sen omat toimittajat, jotka siten tuntevat prosessit – lyijylatomon toimintaa myöten. Tietenkin tästä seuraa jääviyspulmia. Historiantutkijan kannalta toimitusprosessi onkin usein vaikea selvitettävä, sillä kauan vannottiin, että sanomalehden toimitus on ”suuri me”, jossa tekstejä ei yleensä signeerattu. Tästä kiisteltiin *Uudessa Suomessa* vielä 1989¹³, nykyään Suomessa uutistekstitkin yleensä signeerataan vanhaan keskieuropalaiseen tapaan. Kurvinen ei tunnu kylläkään huomaavan

sitä, että suuri osa suomalaisesta uutistekstistä oli saatu 1900-luvun lopulle saakka Suomen Tieto-toimistolta – loppuvaiheessa prosessia nopeuttavana kaukoladontana. Toimituksissa STT:n tekstiä vain lyhenneltiin tarvittaessa ja ennen muuta otsikoitiin – puoluelehdissä joskus hyvinkin tarcoitushakuisesti.¹⁴

Juttu saattoi olla myös ryhmätyötä. Ensimmäisiä tehtäviäni kesätoimittajana 1964 oli jatkaa varalle laadittua Charles de Gaullen nekrologia, jonka alun oli laatinut 1940 veteraani Yrjö Nikkola (s. 1884). Ulkomaankirjeenvaihtajat raivostuivat aika ajoin, jos heidän juttuihinsa oli lisätty uutistoimistojen antia.

Aiemmin yleisiä nimimerkkejä paljastetaan todellakin journalistimatrikkeleissa, joista uusin on tosin häpeällisesti jo vuodelta 1954. US:n arkistossa Kansallisarkistossa on vajavainen nimimerkkikortisto, samoin aukollinen luettelo pääkirjoittajista. Aikakauslehdissä kirjoittajan nimeä alettiin käyttää varhain.

Edes kirjastoista löytyvä painettu lehti ei kerro aina kaikkea, koska usein lienee säilytetty vain viimeinen painos. Näin ei ehkä koskaan selviä se, miten *Uuden Suomen* Helsingin-painoksesta poistettiin 1976 vuorineuvos Paavo Honkajuuren tokaisu Urho Kekkosen julkaistuista myllykirjeistä: ”Maailmassa kaksi valtionpäättä julkistaa kummallisia kirjeitä kansalaisilleen – Idi Amin ja Urho Kekkonen”. Poistetun piikittelyn pelättiin heikentävän lehden suhteita Tamminiemeen. Maalla asustellut pääjohtaja Matti Virkkunen onnitteli lankoaan tokaisusta Honkajuuren hämmästellyssä, ettei sitä Munkkiniemeen saapuneessa lehdessä ollut. Toimittajia ja toimitusprosesseja kannattaa siis selvittää – vaikeuksista huolimatta.

FL, lehdistöneuvos **Jyrki Vesikansa** on toimittaja ja tietokirjailija. **Sähköposti:** jyrki.vesikansa@kolumbus.fi.

11. Kansallisarkisto, Uuden Suomen arkisto, toimituksen kirjeenvaihto.

12. Kansallisarkisto, Oy Uuden Suomen hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 27.4.1967, Uuden Suomen arkisto.

13. Vesikansa 1994, 198.

14. STT:n historiasta ks. Risto Jussila, *Puolivirallisia uutisia. Suomen tietotoimisto ja valtiolta 1917–1960*. Otava 2007; Risto Jussila, *Nuorallakävelyä uutismaailmassa. Suomen tietotoimiston yhteiskunnallinen rooli 1956–1981*. Turun yliopisto 2015.